

رایانه سوخت، پر هزینه‌ترین رقم را تشکیل می‌دهد. بنزین در ایران لیتری ۷ تا ۱۰ سنت یعنی $\frac{1}{3}$ هزینه تولید آن و ارزان‌ترین قیمت در سراسر جهان است. مصرف سوخت در دو دهه انقلاب نسبت به سال انقلاب در ایران ۵ برابر شده است. ایران که پس از عربستان سعودی و نروژ سومین صادرکننده نفت جهان است. عملاً در سال ۱۹۹۹ ۳۰۰ میلیون دلار فراورده‌های نفتی وارد کرده تا نیازهای داخلی را تأمین کند. (۵۵)

مجلس سرانجام با افزایش قیمت بنزین به میزان ۷۵ درصد برای سال ۱۹۹۹ موافقت کرد اما ۳۰۰ درصد افزایش قیمت یعنی پیشنهاد دولت را عامل تورم دانست و رد کرد. (۵۶) با این حال هنوز بنزین از لیتری ۲۰ سنت هم کمتر است.

مشکل دولت وجود تعداد زیادی بنیاد است که قانوناً وابسته به نظام‌اند اما عملاً تا حد زیادی خود مختارند و ۴۰ درصد اقتصاد کشور را در کنترل دارند. (۵۷) فروشگاه‌های زنجیره‌ای قدس توسط یکی از این بنیادها اداره می‌شود. بنیادها عملاً در کنترل محافظه‌کارهاست و تابع وفادار سیاست‌های رهبر، اینها هر نوع اصلاح اقتصادی جدی یا فراگیر را غیر ممکن می‌کنند.

مسأله وام و بدهی شاید برای روحانیت حاکم از همه دستپاچه‌کننده‌تر بود دولت در دهه ۱۹۸۰ تصمیم گرفت به رغم تحریم‌های اقتصادی و انزوای دیپلماتیک $\frac{7}{4}$ میلیارد دلار بدهی خارجی بازمانده از دوران شاه را بپردازد.

اما در دهه ۱۹۹۰ خرید بدون کنترل کالاهای مصرفی و تجهیزات نظامی باعث شد بدهی خارجی ایران حتی از مبلغ یاد شده زمان شاه هم بیشتر بشود. این فاصله‌ای بود میان واقعیت و انتظارات که هرگز تا بدین حد گسترده نشده بود. و اصل قضیه این است که این درهم ریختگی اقتصادی ایران، چالشی به مراتب بزرگتر از تفرقه عمیق سیاسی ایجاد کرده است.

قلب اقتصاد تهران از نظر تاریخی و فیزیکی، بازار است که به قولی بزرگترین بازار خاورمیانه است و این تنها به خاطر قالی ایرانی هم نیست. معاملات در بازار بزرگ و پر پیچ و خم تهران در شبکه گسترده و نادیدنی

صورت می‌گیرد. جنسی که خرید و فروش می‌شود یا آنجا نیست یا به مقداری بسیار اندک وجود دارد. همه چیز غیر عادی، از قالی ابریشمی با چهره مونا لیزا (لبخند ژوکوند) تا لباس توری نازک زنانه در این بازار و در پشت و پشتم و پشتمین مغازه‌هایش به چشم می‌خورد...

رشوه‌خواری در خاورمیانه در طول تاریخ، بخشی از جریان کسب و کار بوده اما در ایران به صورت بزرگترین سودا در کسب و کار تبدیل شده، و رشوه‌دهی و رشوه‌گیری منحصر به کسب و کار و معامله هم نیست و فراگیر است. ایرانی‌ها به کنایه آنرا "سبیل چرب کردن" می‌نامند. در زمان شاه هم رشوه‌خواری رایج بود اما حالا باید برای هر کار سبیل عده زیادی را چرب کرد. خارجی‌ها هم باید سبیل چرب کنند. در هتل‌ها با اینکه هزینه تلفن زدن به خارج زیاد است. اما مسئول ارتباط تا سبیلش چرب نشود ارتباط را برقرار نمی‌کند. ده‌ها دیپلمات به من گفتند که مدام به پلیس پول می‌دهند تا از آنها محافظت کنند. هر چند این حفاظت جزو تعهدات دولت ایران است و دولت هم به آنها برای این خدمت حقوق پرداخت می‌کند. تمديد رواديد، مسأله گمرک و برخورد مأمورها با کامپیوتر دستی روزنامه‌نگاران خارجی، ضبط صوت یا سایر وسایل کار خبرنگاری، همه و همه با چند هزار تومان یا بهتر از آن، با چند دلار حل می‌شود هر چند ورود وسایل خبرنگاری منع قانونی ندارد.

مشکل کار اینجاست که به افراد واقع در قاعده هرم جامعه یعنی کسانی که باید کار را انجام دهند، حقوق چندانی داده نمی‌شود و افراد در رأس هرم فرماندهی و قدرت بهترین و بیشترین مزایا را دارند. مرسدس بنز آخرین مدل این مقام، انحصار فلان محصول کشاورزی و تجارت آن در دست آن یکی مقام، ویلای مقام دیگر در نزدیکی کاخ شاه سابق، همه و همه زیر سؤال است. فساد یکی از عواملی بود که سرانجام به سقوط شاه منجر گردید.

از علی، طلا فروش بازار می‌پرسم آیا تاریخ تکرار می‌شود و او می‌گوید: "من از انقلاب پشتیبانی کردم. بازاری‌ها سنتاً مذهبی‌اند. پیش از انقلاب هم

مذهبی بوده‌اند. اگر مشکلات اقتصادی نداشتیم این نظام ایرادی نداشت. اما این وضع کار را دشوار می‌کند. خیلی هزینه بر می‌دارد.

پس از گشتی کامل در بازار به کتابفروشی سر می‌زنم که مسئول آن بر اوضاع جاری کاملاً آشنایی دارد. دیده‌ها و شنیده‌هایم را برایش توضیح می‌دهم. می‌گوید: "نمی‌دانم، مردم حالا بیش از زمان جنگ زیر فشارند. اوضاع اقتصادی از همه سو ما را زیر فشار قرار داده. انتظار داشتیم وقتی جنگ تمام می‌شود اوضاع مان بهتر شود. اما بدتر شد. این را در همه جنبه‌های زندگی می‌بینید. در این جامعه از طنز و متلک و شوخی استقبال می‌شود. در تمامی دوران انقلاب و جنگ هم مردم از این لطیفه‌گویی‌ها دست نکشیدند. به مشکلات می‌خندیم. اما مدت‌ها نه لطیفه‌ای تازه شنیده‌ام و نه حتی دست دوش را. مهمانی‌ها کسل‌کننده شده همه درباره اقتصاد حرف می‌زنند" و ادامه می‌دهد:

"من هم همین طور، می‌دانید قیمت یک دست لاستیک اتومبیل از یک میلیون ریال هم بیشتر است؟ پولی که قبل از انقلاب برای یک اتومبیل تازه می‌پرداختیم. مرغ به قیمت آلمان است اما حقوق‌مان به ریال، اتومبیل‌ها که از اروپا گرانتر است."

اقتصاد ایران به آن‌چنان وضعی گرفتار بود که ایران شاید از معدود کشورهای جهان محسوب می‌شد که قیمت ماشین پایه‌پای مستعمل شدنش افزایش می‌یافت. در فروشگاه اتومبیلی که توسط بازنشستگان سپاه پاسداران چرخانده می‌شود قیمت یک کاماروی ۱۹۷۵ را ۵ هزار دلار و قیمت بلیزر مدل (۸۳) ۱۶ هزار دلار تعیین شده بود.

با آغاز دهه ۱۹۹۰ به جهت فشارهای ناشی از بدتر شدن اوضاع اقتصادی در تهران، اراک، شیراز و مشهد، تظاهرات یا مخالفت‌های پراکنده‌ای پدید آمد. صدها اعتصاب و کم‌کاری از طرف کارگران صورت گرفت که تقاضای افزایش مردها را داشتند. مخالفت‌های پراکنده هر یک به تنهایی مهم نبود اما وقتی به هم پیوند نظام را مورد تهدید جدی قرار می‌دهد.

رئیس‌جمهور رفسنجانی، زمانی که خطر را حس کرد به هزاران نفری که بر سر مقبره امام آمده بودند گفت: "این حق شماست که خواهان سطح زندگی بالاتر باشید. نظام اسلامی باید به شما نشان بدهد که توان فراهم کردن یک زندگی شایسته را برایتان دارد." (۵۸)

رئیس‌جمهور خاتمی به "بیماری مزمن" اقتصاد اشاره کرد و وعده داد "رشد سریع همراه با عدالت اجتماعی را بدون تحمیل مشقت بر جمعیت زحمتکش فراهم سازد." (۵۹) این در عمل وظیفه‌ای محال می‌نمود.

با آغاز سومین دهه انقلاب، تهرانی‌ها ناچار شدند در زمینه‌هایی مثل کاستن از واردات، مصرف کردن پس‌اندازها و پرداخت بدهی‌های خارجی گام‌های جدی بردارند. خاتمی در دو سال اول ریاست‌جمهوریش دوبار ناچار شد به خاطر پایین آمدن بهای نفت، بودجه را کاهش بدهد. (۶۰)

دولت برای تأمین بودجه به اقدام‌های دیگری هم متوسل شد. یکی از این اقدام‌ها، دریافت پول در برابر معاف کردن جوانان از خدمت نظام وظیفه اجباری بود. جوانان به موجب قانون سال ۱۹۹۸ می‌توانند با پرداخت ۱۷۰۰ تا ۵۰۰۰ دلار از خدمت سربازی معاف شوند. (۶۱)

اقدام دیگر، تقویت صنعت گردشگری (توریسم) بود و این امر تنها به سفرهای زیارتی به اماکن شیعه محدود نمی‌شد. مقدم گردشگران غربی گرامی داشته شد. برای نخستین بار، امریکایی‌ها هم از ایران دیدن کردند. کشوری که زمانی مشتاقانه در صدد صدور انقلاب بود، حالا به خاطر صرفه‌جویی در بودجه بسیاری از سفارتخانه‌ها و کنسولگری‌هایش را در خارج می‌بست.

برای جلب سرمایه‌های خارجی، دولت ایران تصمیم گرفت بخشی از دارایی‌های مصادره شده در دوران انقلاب را به صاحبانشان بازگرداند. فروشگاه‌ها، کارخانه‌ها، ویلاها و واحدهای ساختمانی بخشی از این دارایی‌ها بود. هدف، اطمینان دادن به سرمایه‌گذارانی خارجی بود. (۶۲) در زمینه توزیع ثروت هم اقدام‌هایی به عمل آمد. بخت‌آزمایی که از انقلاب به بعد ممنوع شده بود آزاد گردید.

اما این اقدام‌ها هم نتیجه چندانی به بار نیاورد. بحران و مشکل اقتصادی ایران عمیق‌تر از اینها بود. روحانیان حاکم می‌دانستند چه نوع نظام سیاسی می‌خواهند. سیاست اجتماعی‌شان هم به رغم نامقبولیت گسترده مشخص بود. دیپلماسی هم به تدریج منسجم‌تر شد. اما در سیاست اقتصادی تزلزل و بی‌برنامگی وجود دارد. و عمق مسأله به قرن‌ها پیش برمی‌گردد. به دوگانگی جنبه‌های سرمایه‌داری و سوسیالیسم در چارچوب اسلام، که فقط به اسلام هم محدود نمی‌شود.

از یک سو در شریعت اسلامی از حق مالکیت خصوصی و کسب و کار آزاد، قویاً حمایت می‌شود. در ایران پیش از اسلام این حمایت شدید بوده است و بازاری‌ها یکی از سه ستون جامعه ایرانی بوده‌اند. دو ستون دیگر را روحانیان و ارتشیان تشکیل می‌داده‌اند. قانون اساسی اسلامی هم با در نظر گرفتن این سنت ایرانی در بخش مربوط به حقوق مردم، "حیثیت، زندگی، حق مالکیت، مسکن مردم را در برابر هر تعرضی" تضمین می‌کند.

اما از سوی دیگر، در اسلام بر نیاز به رفاه عمومی و صدقه تأکید می‌شود. هر مسلمان خوب ایرانی علاوه بر مالیات دولتی، موظف به پرداخت خمس و زکات است. یک پنجم ثروت هر مسلمان از سود کسب و کار، معدن، گنج و غنایم جنگی باید به عنوان خمس پرداخت شود زکات بر طلا و نقره، محصولات کشاورزی، دام و مانند اینها بسته می‌شود و به مصرف امور خیریه، مسجد سازی، مدرسه سازی، پرداخت بدهی مستحقان و کارهای خیریه دیگر می‌رسد.

عدالت اجتماعی در محور تفکر و آیین شیعه قرار دارد و یادگار زمانی است که اقلیت شیعه در جهان اسلام با اکثریت سنی مذهب مورد تبعیض و پیگرد بوده است. شیعه در سراسر خاورمیانه بیمارستان‌ها مدرسه‌ها، مراکز رفاهی و خدماتی‌ای ساخته که هم‌کیشان بدان وسیله مورد حمایت قرار بگیرند. در لبنان، خدمات مراکز شیمی در عمل، دولتی در دولت این کشور است. ایران بیشترین جمعیت شیعه جهان را دارد و تأکید انقلاب بر مستضعفان

چندان هم دور از انتظار نبوده است.

در سایر کشورها به رغم ایمان قوی مسلمانان، چنان تضادی مسأله‌ساز نبوده زیرا دولت و دین از هم جدایند. در ایران، تنها کشور جهان که حکومت دینی دارد، از دولت انتظار می‌رود ضمن حفظ حقوق مالکیت، در راه پیشبرد عدالت اجتماعی هم اقدام کند. و این مسأله هرگز در ایران حل نشده و نحوه حل و فصل صحیح آن مشخص نگردیده است و نتیجه امر هم یک بن‌بست نظری و آموزه‌ای بوده است.

مجلس شورای اسلامی در نخستین دهه انقلاب تلاش کرد در زمینه نابرابری‌های اقتصادی قوانینی را بگذراند اما اختلاف عمیق میان بخش‌های حکومتی، جلو اجرای چنین قوانینی را گرفت. شورای انقلاب در سال ۱۹۸۰ قانون واگذاری زمین را تصویب کرد اما در هم ریختگی بعدی و مخالفت روحانیان و زمین‌داران، موجب شد آیت‌اله خمینی ۸ ماه بعد آن را لغو کند و زمین‌های تقسیم شده به صاحبانشان بازگردانده شود. لایحه‌های بعدی در زمینه ملی کردن، بازرگانی خارجی، مصادره زمین‌های فراریان، مصادره زمین‌های شهری و قوانین کار هم بعد از چانه‌زدن‌ها و مصالحه‌ها به تصویب رسید اما شورای نگهبان همه را رد کرد.

رفسنجانی در اوایل دهه ۱۹۹۰ با "ضربه درمانی" خصوصی‌سازی و گشایش مرکز بورس و قطع یارانه‌ها، اقتصاد را سروسامان بدهد. اما این بار مجلس جلو اقدام‌های قوه مجریه را گرفت. در اواخر دهه ۱۹۹۰ و به رغم وعده خاتمی در سروسامان دادن به اقتصاد، لایحه مهمی در این زمینه به مجلس ارائه شد. دولت او تنها لایحه بودجه را به مجلس تسلیم کرد. (۶۳) خاتمی در عوض، تلاش خود را در زمینه استقرار جامعه مدنی و انتخابات محلی گذاشت چون می‌دانست که در زمینه حل اقتصاد، از پس محافظه‌کاران برنمی‌آید. مشاوران او هم در این زمینه عمیقاً اختلاف نظر داشتند. ایرانیان برای این کار بهای سنگینی پرداخته‌اند و خاصه جوانان به سختی آسیب دیده‌اند.

۷۰ درصد جمعیت بیکار ایران در سال ۱۹۹۹ جوانان بین ۱۵ تا ۲۴ ساله بوده‌اند. ۸۵۰ هزار جوان که در اوج افزایش نرخ جمعیت به دنیا آمده بودند در این سال وارد بازار شدند در حالی که اقتصاد ایران، توان ایجاد ۳۰۰ هزار شغل برای همه گروه‌های سنی را بیشتر نداشت. آن خوش‌اقبال‌ها که کاری پیدا می‌کردند، حقوقی دریافت می‌کردند معادل $\frac{1}{4}$ آنچه یک جوان در آستانه انقلاب دریافت می‌کرد. (۶۴)

این بحران بر سایر جنبه‌های زندگی هم تأثیر گذاشت. مدرسه‌ها آن‌چنان شلوغ شد که دو نوبتی شدند. دانشگاه‌ها تنها $\frac{1}{10}$ کتکوری‌ها را می‌پذیرفتند. بیش از ۸ میلیون جوان ایرانی در سن زناشویی به خاطر هزینه‌های سنگین ازدواج و ایجاد زندگی مستقل، همچنان مجرد باقی مانده بود. (۶۵)

حاصل امر، نسلی بیقرار و بیقرارتر. میلیون‌ها جوان بدون چشم‌انداز کار، با آنهمه محدودیت‌های اجتماعی، وابسته به پدر و مادر، زندگی مجرد را می‌گذرانند.

مشکل اینها حتی در صورت افزایش بهای نفت نه تنها حل نمی‌شود. که وخیم‌تر هم می‌شود. ساخت جمعیتی نه تنها علیه نسل کنونی، که حتی علیه نسل بعدی نیز عمل می‌کند.

اقتصاددان جوانی که در کوه نزدیک دریای خزر با او صحبت کردم می‌گفت "در ده سال آینده اقتصاد ایران مثل هند یا بنگلادش می‌شود با جمعیتی بالای صد میلیون و فقر فزاینده، فاصله دارا و نادار وسیع‌تر می‌شود و نادارها واقعاً نادار می‌شوند."

از او پرسیدم آیا سرنوشتی نظیر شوروی در انتظار انقلاب ایران است. در آنجا هم در نهایت، اقتصاد بر ایدئولوژی غالب شد. پاسخ می‌دهد:

"دو تفاوت بسیار مهم وجود دارد: در ایران اخلاقیات معنوی داریم چیزی که در شوروی وجود نداشت. مردم روسیه خیلی دنبال مادیات بودند. اما اینجا اراده زیادی برای تحمل سختی‌ها وجود دارد. چون جامعه معنوی است. استثناء‌هایی هم وجود دارد. ایران یک کشور در حال رشد است نه ابر قدرت.

دوم، شوروی پول زیادی صرف تسلیحات می‌کرد. بودجه آموزش و پرورش ما چند برابر بودجه دفاعی است. دولت ما هشیارانه عمل کرده و این تضمین هست که مردم، اساس هر چیزند. "می‌پرسم پس آینده حکومت روحانیان در دهه بعد چه خواهد بود؟"

"آینده از هر جهت به جوانان وابسته است. آنها تازه دارند به سن بلوغ می‌رسند."

خطر، تنها در این نبود که برآیند انفجارآمیز محرومیت‌ها، توهم‌زدایی‌ها و خشم و طغیان، روزی حکومت روحانیت را تهدید کند یا حتی از هم بپاشاند، خطر بزرگتر در اینجا بود که ایران بخش کوچک شده یک تمدن افتخارآمیز و یکی از قدیمی‌ترین تمدن‌های جهان است.

وسعت نارضایتی و خطر فساد و انحطاط را در مشکلات اعتیاد جوانان در جمهوری اسلامی می‌توان دید. حمیدرضا غفارزاده مقام بلندپایه برنامه توسعه ملل متحد در ایران می‌گوید: "ایران همسایه بزرگترین سرزمین تولید تریاک در جهان یعنی افغانستان است. و دالان طبیعی انتقال این ماده به اروپا، جنوب آسیا و همه غرب به حساب می‌آید. با هر وسیله‌ای که بتوانید تصور کنید تریاک را به ایران می‌فرستند."

غفارزاده می‌گوید قاچاقچیان بزرگ تریاک گفته‌اند اگر ایران، مسیری را در اختیارشان بگذارد که تریاک را به غرب بفرستند از توزیع آن در ایران خودداری خواهند کرد. ایران که در دهه ۱۹۸۰ در غرب سرگرم جنگ با عراق بود به درستی نتوانست مرز شرقی را کنترل کند. در دهه ۱۹۹۰ جوانان ایرانی به هروئین دسترسی داشتند و گفته می‌شود در سال ۱۹۹۸ حدود ۳ میلیون معتاد در ایران وجود داشته است. (۶۶)

غفارزاده می‌گوید: "جوان وقتی کار ندارد، امیدی هم به یافتن کار ندارد. سرگرمی دیگری هم موجود نباشد انتظار دارید چه بکنند؟ ایران یکی از کشورهای بی‌جمعیت جوان آن بسیار بالاست. چند نفر از این دریای جوانان به دانشگاه راه می‌یابند؟ تازه، همان‌ها هم که به دانشگاه می‌روند، آینده

کاری‌شان روشن نیست. پزشک‌های ما کار پیدا نمی‌کنند. دیپلمه‌ها که جای خود را دارند. به آینده هم امیدی ندارند. و چون در اینجا امید به آینده نیست تلاش می‌کنند هر طور شده به خارج بروند. نمی‌دانید چه زیادند جوانانی که به خاطر کار پیدا نکردن در اینجا مشتاق سفر به خارجند. حالا همه این مشکلات را با اعتیاد هم جمع کنید. ببینید چه از کار در می‌آید.

جامعه، مشکل را درک کرده. ستاد کنترل مواد مخدر در سال ۱۹۹۲ مبارزه گسترده‌ای را به منظور منع مصرف مواد مخدر آغاز کرد. صدا و سیما، تابلوهای تبلیغاتی خیابان‌ها و حتی دیوار خانه‌ها صحنه بخشی از این مبارزه شد. اما با این وجود بر وخامت اوضاع افزوده گردید. به موجب بررسی در سال ۱۹۹۷ مراکز توان بخشی معتادان، معلوم شد که بیش از نیمی از معتادان را جوانان ۱۶ تا ۲۰ سال تشکیل می‌دهند و ۴۰ درصدشان بین ۲۱ تا ۲۵ سال دارند. یعنی ۹۰ درصد معتادان در زمان انقلاب یا بعد از آن متولد شده‌اند. (۶۷) دولت، با قاچاق مواد مخدر که از افغانستان و پاکستان وارد می‌شود به جنگ برخاسته و با اعزام نیرو، تانک و هلی‌کوپتر توپدار، موانع نظامی بر سر راه حمل این مواد ایجاد کرده. تولید تریاک در داخل را ممنوع ساخته و سازمان ملل متحد هم این را پذیرفته است. در سال ۱۹۹۸ دولت امریکا نام ایران را از فهرست کشورهای تولید کننده تریاک حذف کرد. واشنگتن حتی پیشنهاد کرد برای ریشه کن کردن قاچاق مواد مخدر با ایران همکاری کند و این در واقع راهی برای نزدیک شدن به تهران هم بود.

با وجود همه تلاش‌ها، تعداد معتادان در ایران روبه افزایش بود. دادستان کل در سال ۱۹۹۸ اعلام کرد هر کس بیش از ۳۰ گرم تریاک با خود داشته باشد به مرگ محکوم می‌شود. مشکل به قدری حاد شد که در سال ۱۹۹۹، ۶۰ درصد زندانیان ایران در ارتباط با مواد مخدر به زندان افتاده بودند. (۶۸)

برای کشوری که در صدر تاریخ از ابر قدرت‌ها بوده و خود را هنوز هم یک تمدن غنی می‌داند این مشکلات جوانان، خبر خوشی نیست. جمعیت زیاد، مشکل آموزشی، انرژی سرکوب شده، مشکلات مالی، و این احساس که از

تغییر و تحول در ایران به هر سمت که باشد زیانی نخواهند دید، از جمله این دشواری‌هاست.

تحول حیرت‌برانگیز سیاسی در سال ۱۹۹۷، محمد خاتمی را به قدرت رساند. موفقیت او قبل از همه مرهون حمایت گسترده و شدید جوانان از او بود. اگر این رهبری نتواند جوانان را راضی کند تحولات گسترده‌تری مورد نیاز خواهد بود. هر چه باشد خاتمی معلول تحول بود نه ایجادکننده آن.

آیا ایدئولوژی انقلابی باقی می‌ماند؟ باید ماند و دید. تا حالا جریان ۵۰-۵۰ بوده است. اگر هدف اولیه انقلاب، بهبودبخشی به زندگی محرومان بوده، این هدف تا حدی حاصل شده است. جمهوری اسلامی در قلمروهای آموزش و پرورش و بهداشت کودکان خوب عمل کرده است اما در بالا بردن کلی سطح زندگی ناکام بوده است.

اگر هدف انقلاب ایجاد جامعه مسلمانان مؤمن بوده باید گفت انقلاب در برانگیختن آگاهی اسلامی نقش مؤثر داشته است. اما در عین حال سوءظن‌های عمیقی را در مورد قدرت و خلوص شفافیت روحانیت پدید آورده است.

اگر کسب قدرت، هدف انقلاب بوده، جمهوری اسلامی در این مسیر موفق شده اما انقلابی‌های اولیه را کنار زده است.

اگر ایجاد دولت مستقل بدور از هر وابستگی به این یا آن قدرت خارجی هدف بوده، جمهوری اسلامی خیلی خوب عمل کرده است اما اینجا مثل سایر حوزه‌ها برای استقلال بهای سنگینی پرداخت شده است.

اما انقلاب هم یعنی همین. بنا به شواهد، جمهوری اسلامی در گذر تحول است. روحانیت شاید توانسته باشد حتی هنگام تضعیف، قدرت خود را حفظ کند اما با غیر روحانیان هم همکاری را در حدی فزاینده ادامه داده است. از کجا معلوم که با کراواتی‌ها هم همکاری نکند؟ روحانیان ایران هم سرانجام به راه ژاکوبین‌های انقلاب فرانسه و بلشویک‌های روسیه خواهند رفت و وقتی اصول جزمی آنان مورد پذیرش جامعه نباشد، در صورت درگیری‌های داخلی

و مشکلات اقتصادی، راه زوال را خواهند پیمود.

در هر صورت جمهوری اسلامی به این اعتبار که میراث‌های یکی از مهم‌ترین انقلاب‌های قرن بیستم را بر جای گذاشته اهمیت دارد. انقلاب ایران به شیوه‌ای که هرگز پیش‌بینی نمی‌شد توانست جو انقلابی را همچنان زنده نگه دارد. و این امر در حقوق زنان، هنر، رسوم اجتماعی، جوانان و مهمتر از همه در خود اسلام، محسوس است. ایرانی‌ها از این طریق گام‌هایی در زمینه دموکراسی اسلامی برداشتند. که در سایر کشورهای اسلامی بی‌سابقه بود. آن انقلاب‌ها در حوزه‌های یاد شده باقی می‌مانند و تا همین جا هم چهره ایران را تغییر داده‌اند. بذرهایی را کاشته‌اند که می‌تواند تغییر چهره سایر کشورهای اسلامی را هم دنبال داشته باشد. و در این زمینه کمک کند. انقلاب‌ها درون انقلاب، به جای نظام سیاسی که موجب شده تنها حکومت روحانی جهانی در ایران سر کار آید، در نهایت، نام ایران را به این اعتبار که آخرین انقلاب بزرگ عصر جدید را بر پا کرد، ثبت خواهد کرد.

پی‌نوشت

1. Sign painted on the exterior wall at Niavaran Palace, one of the shah's former residences.
2. "Khatami Urges Clergy to Take 'Present-Day Realities' into Account," Agence France-Presse, May 26, 1999.
3. Wright, In the Name of God, pp. 48-51; Peter Jennings, "The Century: The Evolution of Revolution," ABC News special, Apr. 10, 1999.
4. Jennings, "The Century."
5. Scheherezade Faramarzi, "Mellowed Captors Invite Former U.S. Hostages Back to Iran," Associated Press, NOV. 2, 1998.
6. Bakhash, The Reign of the Ayatollahs, P. 75.
7. Milani, The Making of Iran's Islamic Revolution, p. 66.
8. Kifner, "How a Sit-in Turned into a Siege"; Robert D. McFadden, Joseph B. Treaster and Maurice Carroll, eds., No Hiding Place: The New York Times Inside Report on the Hostage Crisis (New York: Times Books, 1981), PP. 175-87.
9. Jennings, "The Century."
10. Wells, 444 Days PP-97-176.

11. Statistics are hard to verify. But the United Nations' Human Development Report ,1997 said that Iran's adult literacy went from 29 percent in 1970 to 69 percent by 1994.
12. Mehrdad Balali, "Thousands Throng Tehran University to Celebrate Khatami's Anniversary," Agence France-Presse, May 23, 1998.
13. Afshin Valinejad, "Students Want Intelligence Chief to Resign for Deaths of Dissidents," Associated Press, Jan. 12, 1999.
14. "Four Injured as Students Clash in Tehran University Rally," Agence France-Presse, Mar. 2, 1998.
15. "Iranian Students Stage Protest Against Beatings," Associated Press, Feb. 14, 1999.
16. "Students Call for Change," Akhbaar News, vol. 16, no. 36 (May 16, 1995), p. 6.
17. Christophe de Roquefeuil, "Leading Iranian Daily Banned as Conservatives Move to Curb Press," Agence France-Presse, July 7, 1999.
18. "Dozens Hurt as Iran Hardliners Attack Campus," Reuters, July 9, 1999.
19. Christophe de Roquefeuil, "Iran in Turmoil After Three Students Reported Dead in Clashes with Police," Agence France-Presse, July 10, 1999.
20. "Iranians Oppose Hardliners: Thousands of Students Demand Resignation of Ayatollah," news services in the Washington Post, July 11, 1999.
21. "Statement in Support of the Spontaneous Movement of Tehran University Students and the Declaration of the Position of the United Student Front," July 10, 1999.
22. Elaine Sciolino, "World Cup '98: Singing, Dancing and Cheering in Streets of Tehran," New York Times, June 22, 1998.
23. De Roquefeuil, "Iran in Turmoil."
24. Ali Raiss-Tousi, "Iran Minister Quits Over Student Crackdown," Reuters, July 10, 1999.
25. Mehrdad Balali, "Iranian Students Wind Down Street Protests," Reuters, July 11, 1999; also "The Spark that Ignited Nationwide Student Protests," The Iranian, July 12, 1999.
26. Anwar Faruqi, "More than 5,000 University Employees Stage Sit-in in Tehran," Associated Press, July 12, 1999.
27. Jonathan Lyons, "Police Beat Tehran Students, Empty Campus," Reuters, July 12, 1999.
28. Ali Raiss-Tousi, "Police and Students Clash Again in Iran," Reuters, July 12, 1999.
29. Elaine Sciolino, "Iran Protests Spread to 18 Cities; Police Crack Down at University," New York Times, July 12, 1999.
30. Lyons, "Police Beat Tehran Students."
31. Sciolino, "Iran Protests Spread."
32. Anwar Faruqi, "Iranian Police Crack Down on Student Protests," Associated Press, July 12, 1999; also Kianouche Dorrane, "Demonstrators Clash with Security Forces in Tehran," Agence France-Presse, July 12, 1999.

33. Jonathan Lyons, "Iran Students in New Clashes with Police," Reuters, July 13, 1999.
34. Jonathan Lyons, "Iran Students in New Clashes with Police"; "Students in Renewed Clashes with Security Forces in Tehran," Agence France-Presse, July 13, 1999; Elaine Sciolino, "Chaotic Protests Reign in Tehran; Vigilantes Active," New York Times, July 14, 1999; Elaine Sciolino, "Chaotic Protests Reign in Tehran; Vigilantes Active," New York Times, July 14, 1999.
35. Sciolino, Lyons and Balali, op. cit.
36. Mehrdad Balali, "Security Forces and Vigilantes Control Tehran," Reuters, July 13, 1999.
37. Elaine Sciolino, "Iran Students Suspend Protests but Persist with Demands," New York Times, July 18, 1999.
38. Anwar Faruqi, "Iran's Top Military Leaders Warn Khatami," Associated Press, July 22, 1999.
39. Christophe de Roquefeuil, "Islamic Regime Hits Back with Show of Strength on Tehran Streets," Agence France-Presse, July 14, 1999; Sciolino, "Iran Students Suspend."
40. Elaine Sciolino, "Turning Tables in Iran, Crowds Back Old Line," New York Times, July 15, 1999.
41. Ali Raiss-Tousi, "Iran Rally Backs Islamic Rule; Rioters Warned," Reuters, July 15, 1999.
42. Sciolino, "Turning Tables in Iran."
43. Jonathan Lyons, "Iran's Clerics Strengthen Grip on Election Process," Reuters, Aug. 12, 1999.
44. Marc Carnegie, "Iran's Judiciary Approves Sweeping 'Thought-Crime' Law," Agence France-Presse, August 3, 1999.
45. "Iran's Islamic Militia Steps Up Show of Force Around Capital," Agence France-Presse, August 5, 1999.
46. "Reformist Student Leader Arrested in Iran," Reuters, August 3, 1999.
47. Marc Carnegie, "Iran Courts Close Down Fourth Pro-Reform Newspaper This Year," Agence France-Presse, Sept. 5, 1999.
48. Carnegie, "Iran's Judiciary."
49. "The People's President," CNN Perspectives August 1, 1999.
50. Kianouche Dorrane, "Prank Calls a Growing Headache in Iran," Agence France-Presse, Mar. 2, 1998.
51. Sciolino, "World Cup '98."
52. Figures from interviews at the United States Department of State, May 1999.
53. "Why Iranians Are So Tired," Economist Iran Survey Jan. 18, 1997, P.15.
54. Kianouche Dorrane, "Iranian President Submits Austerity Budget to Parliament," Agence France-Presse, Nov. 29, 1998.
55. "Iranian Parliament Approves Petrol Price Rise," Agence France-Presse, Jan. 20, 1999.

56. "Iran Expects to Earn \$12 Billion from Oil Exports in 1999," Agence France-Presse, Jan. 20, 1999.
57. Douglas Jehl, "Iran Discontent Rises as Oil-Based Economy Fails," New York Times, Dec. 13, 1998.
58. Robin Wright, "Losing Faith," Los Angeles Times Magazine, Apr. 25, 1993, pp.28-43.
59. Jahangir Amuzegar, "Khatami's Iran: One Year Later," Middle East Policy, vol. 6, no. 2 (October 1998), pp. 76-94.
60. Jehl, "Iran Discontent Rises."
61. "Iran to Sel] Draft Exemptions for \$1,700 and Up," Reuters Nov. 4, 1998.
62. "Iran May Return Some Confiscated Assets-Newspapers," Reuters, May 29, 1999.
63. Christophe de Roquefeuil, "Iran's Reformist President Dogged by Economic Failure," Agence France-Presse, May 22, 1999.
64. "Iran Survey," Economist, Jan. 18, 1997; de Roquefeuil, "Iran's Reformist President Dogged by Economic Failure"; "Iran: Survival Against the Odds," Economist, Feb. 6, 1999, P. 48; some figures from the U.S. Department of State, May 1999.
65. Kianouche Dorrane, "Marriage Turning into a Crisis for Young Iranians," Agence France-Presse, Dec. 4, 1998.
66. "Drug Use on the Rise, Among Young Iranians: Report," Agence France-Presse, Feb. 17, 1999.
67. Drug Control Headquarters document, Anti-Drug Efforts of the Islamic Republic of Iran in 1997, Washington, D.C., pp. 40-43.
68. Colin Barraclough, "Iran Confronts a Long-Hidden Problem: Drugs," New York Times, Aug. 29, 1999.

ایران در قرن بیستم

گاه شمار

پیش از انقلاب ۱۹۷۹

۱۱ - ۱۹۰۵

مردم ایران به سلطه اقتصادی و ارضی بریتانیا و روسیه بر کشورشان اعتراض می‌کنند. اعتراض‌ها به انقلاب مشروطیت منتهی می‌شود. روحانیان، بازاریان و روشنفکران در صف انقلابند. دودمان ضعیف شده قاجار به مشروطیت تن در می‌دهد. نخستین قانون اساسی و مجلس شورای ملی را می‌پذیرد. قدرت شاه محدود می‌شود.

۱۹۲۵

به دنبال انقراض دودمان قاجار، رضاخان افسر کم سواد قزاق، قدرت را قبضه می‌کند و به عنوان رضا شاه پهلوی تاجگذاری می‌کند.

۱۹۴۱

زیر فشار نظامی شوروی و بریتانیا به بهانه تمایلات نازیستی رضاشاه، وی ناچار به کناره‌گیری از سلطنت می‌شود. ولیعهد ۲۱ ساله به نام محمدرضا جای وی را می‌گیرد.

۵۳ - ۱۹۵۱

محمد مصدق نخست‌وزیر، نفت ایران را ملی می‌کند و در صدد محدود کردن اختیارات شاه و سد کردن منابع بیگانگان در ایران بر می‌آید. نیروهای ملی، شاه را وادار به فرار به رم می‌کنند، اما دستگاه‌های اطلاعاتی بریتانیا و ایالات متحده آمریکا ترتیب یک کودتا، مصدق را سرنگون می‌کنند و شاه را به قدرت باز می‌گردانند.

۱۹۶۱

شاه طی انقلاب سفید، می‌خواهد اقتصاد و زیربنای اجتماعی ایران را نوسازی کند و به زنان حق رأی می‌دهد.

۱۹۶۳

آیت‌اله خمینی با انقلاب سفید شاه به مبارزه بر می‌خیزد و از ایرانیان می‌خواهد علیه شاه قیام کنند. آیت‌اله به زندان می‌افتد.

۱۹۶۴

شاه، آیت‌اله خمینی را به تبعید می‌فرستد. وی سرانجام در نجف، شهر مقدس شیعیان در عراق مقیم می‌شود.

انقلاب

۱۹۷۸

قیام علیه شاه سراسری می‌شود، زیر فشار تهران، بغداد آیت‌اله خمینی را از عراق اخراج می‌کند و او سرانجام به پاریس می‌رود.

۱۹۷۹

شاه ناچار می‌شود برای یک "تعطیلات بی‌پایان" از ایران خارج شود. آیت‌اله پیروزمندانه از تبعید باز می‌گردد و با استقبال بی‌نظیری روبرو می‌شود. مردم به اتفاق رأی به استقرار جمهوری اسلامی می‌دهند. این "جمهوری اول" ایران است که تا سال ۱۹۸۹ ادامه می‌یابد، با ورود شاه به آمریکا دانشجویان در تهران سفارت آمریکا را اشغال و کارکنان را به گروگان می‌گیرند. گروگان‌ها ۴۴۴ روز در ایران می‌مانند.

۱۹۸۰

ابوالحسن بنی‌صدر به عنوان نخستین رئیس‌جمهوری برگزیده می‌شود. شاه در قاهره می‌میرد. عراق به ایران حمله نظامی می‌کند.

۱۹۸۱

گروگان‌های آمریکایی به دنبال مذاکرات طولانی، درست در آخرین روز ریاست جمهوری جیمی کارتر و آغاز ریاست جمهوری رونالد ریگان آزاد می‌شوند. بنی‌صدر رئیس‌جمهور ناچار به ترک مقام و فرار از ایران می‌شود. محمدعلی رجایی به عنوان دومین رئیس‌جمهوری انتخاب می‌شود. طی دو رشته بمب‌گذاری رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر، وزیران و تعدادی از نمایندگان مجلس و مقام‌های دولتی کشته می‌شوند. [آیت‌اله] علی خامنه‌ای به عنوان سومین رئیس‌جمهوری انتخاب می‌شود.

۱۹۸۲

با هجوم اسرائیل به لبنان و اشغال بخشی از جنوب آن کشور، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران وارد لبنان می‌شود و در دره بقاع مستقر می‌گردد. حضور اینها موجب پیدایش حزب‌اله لبنان می‌گردد. شبه نظامیان فالانژ با حمایت آمریکا ۴ دیپلمات ایرانی را گروگان می‌گیرند و به تلافی، گروه طرفدار ایران، یک آمریکایی را به گروگان می‌گیرد این سر آغاز روند گروگان‌گیری است. طی ۹ سال بعدی بیش از صد غربی در لبنان به گروگان گرفته می‌شوند.

۱۹۸۳

افراد شبه نظامی هوادار ایران در لبنان به بمب‌گذاری و انفجار سفارت آمریکا در بیروت و پادگان تفنگداران دریایی آن کشور متهم می‌شوند.

۱۹۸۴

رابطه واشنگتن با عراق به دنبال سردی ۱۷ ساله گرم می‌شود و آمریکا اطلاعات نظامی

انقلاب به کجا می‌رود؟ □ ۳۷۵

منطقه را در مورد وضعیت نظامی جبهه‌های جنگ ایران و عراق در اختیار بغداد می‌گذارد. هواداران ایران در لبنان به بمب‌گذاری سفارت آمریکا در بیروت برای بار دوم متهم می‌شوند. جنگ ایران و عراق با حمله به شهرهای دو کشور و جنگ تانکرها در خلیج فارس شدت می‌گیرد. آمریکا تانکرها را نفتکش کویتی را با پرچم خود زیر حمایت قرار می‌دهد.

۱۹۸۵

[آیت‌اله] علی خامنه‌ای برای بار دوم رئیس‌جمهور می‌شود. آیت‌اله منتظری قائم مقام آیت‌اله خمینی می‌شود.

۱۹۸۶

رابرت مک فارلین و اولیور نورث، مقام‌های ارشد دولت ریگان در یک مأموریت محرمانه دیپلماسی وارد تهران می‌شوند و در ازای آزادی گروگان‌های آمریکایی در لبنان به ایران سلاح می‌فرستند. سه گروگان آمریکایی آزاد می‌شوند اما تعداد بیشتری بعداً به گروگان گرفته می‌شوند. جنگ در جبهه‌ها به نفع ایران تغییر می‌کند.

۱۹۸۸

دولت ایالات متحد آمریکا یک هواپیمای ارباس مسافربری ایران را هدف تیراندازی قرار می‌دهد و سرنگون می‌کند ۲۹۰ مسافر از جمله ۶۶ کودک در این حادثه جان می‌بازند. به دنبال یک رشته شکست‌ها در جبهه جنگ، ایران سرانجام قطعنامه آتش‌بس سازمان ملل متحد را می‌پذیرد. انتخابات پارلمانی در ایران برگزار می‌گردد.

۱۹۸۹

آیت‌اله خمینی جانشین خود آیت‌اله منتظری را برکنار می‌کند و فتوای قتل سلمان رشدی نویسنده بریتانیا آیه‌های شیطانی را صادر می‌کنند. به دنبال درگذشت امام، مجلس خبرگان، آیت‌اله خامنه‌ای را به رهبری بر می‌گزینند. اکبر هاشمی رفسنجانی به ریاست جمهوری برگزیده می‌شود. قانون اساسی اصلاح می‌گردد و با حذف پست نخست‌وزیری، اختیارات تازه‌ای به رئیس‌جمهوری داده می‌شود. دوران هشت ساله ریاست جمهوری رفسنجانی، "جمهوری دوم" نام می‌گیرد.

۱۹۹۱

به دنبال تسخیر کویت از سوی عراق، ایران در برابر قشون‌کشی آمریکا به خلیج فارس موضع بیطرفانه‌ای اتخاذ می‌کند. تهران موجبات آزادی گروگان‌های آمریکایی در لبنان را فراهم می‌سازد.

۱۹۹۲

در انتخابات مجلس چهارم، بسیاری از چهره‌های تندرو که از بدو انقلاب بر سیاست کشور

سلطه داشتند جای خود را به عناصر محافظه کار می دهند. مجلس جدید با اصلاحات اقتصادی و سیاسی رفسنجانی مخالفت می کند و بیشتر بر مسائل اخلاقی تأکید دارد.

۱۹۹۳

رفسنجانی برای بار دوم به ریاست جمهوری برگزیده می شود.

۱۹۹۵

واشنگتن، ایران را به حمایت از تروریسم متهم می کند و این کشور را در معرض تحریم کامل اقتصادی قرار می دهد.

۱۹۹۶

محافظه کاران موقعیت خود را در مجلس پنجم تحکیم می کنند.

۱۹۹۷

محمد خاتمی وزیر پیشین فرهنگ و ارشاد اسلامی رقیب پر زور خود علی اکبر ناطق نوری نامزد محافظه کار را به سختی شکست می دهد و رئیس جمهور می شود. او جامعه مدنی و حکومت قانون و آزادی را وعده می دهد. انتخاب خاتمی سرآغاز "جمهوری سوم" است.

۱۹۹۸

محمد خاتمی در مصاحبه با کریستیان امانپور خبرنگار سی ان ان خواهان شکسته شدن دیوار بلند بی اعتمادی میان ایران و آمریکا می شود. و در خطاب به ملت آمریکا به جای خصومت غرب با اسلام، خواهان گفتگوی تمدن ها می شود. ایران و بریتانیا اعلام می کنند فتوای قتل سلمان رشدی دیگر یک مسأله دولتی نیست دولت و ایران خود را از قضیه دور نگاه می دارند. وزارت اطلاعات ایران قتل ناراضیان و نویسندگان ایران را به عوامل خودسر وزارتخانه منسوب می کند.

۱۹۹۹

انتخابات شوراهای شهر و روستا در سراسر ایران برگزار می شود و ۲۰۰ هزار نفر به عضویت این شوراها در می آیند. رویارویی محافظه کاران و اصلاح طلبان شدت می گیرد. دانشجویان در اعتراض به بستن روزنامه های اصلاح طلب و حمله به کوی دانشگاه، ۶ روز متوالی دست به تظاهرات خیابانی می زنند و سرانجام با مداخله... تظاهرات پایان می گیرد.

۲۰۰۰

انتخابات مجلس ششم با پیروزی چشمگیر اصلاح طلبان در سراسر کشور برگزار می شود.

منابع

کتابها

- Abrahamian, Ervand. *Iran Between Two Revolutions*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1982.
- Afshar, Hach, ed. *Iran: A Revolution in Turmoil*. Albany: State University of New York Press, 1985.
- Ahmed, Akbar S. *Postmodernism and Islam: Predicament and Promise*. London: Routledge, 1992.
- Akhavi, Sharough, *Religion and Politics in Contemporary Iran*. Albany: State University of New York Press, 1980.
- Algar, Hamid, trans. *Islam and Revolution: Writings and Declaration of Imam Khomeini*. Berkeley, Calif.: Mizan Press, 1981.
- . *Religion and State in Iran: 1795-1906*. Berkeley: University of California Press, 1969.
- . *The Roots of the Islam Revolution*. London: Open Press, 1983.
- Arberry, A. J., ed. *Hafez: Fifty Poems: Texts and Translations*. London: Cambridge University Press, 1970.
- Arendt, Hannah. *On Revolution*. New York: Penguin, 1965.
- Arjomand, Said Amir. *The Shadow of God and the Hidden Imam: Religion, Political Order and Societal Change in Shi'ite Iran from the Beginning to 1890*. Chicago: University of Chicago Press, 1984.
- . *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran*. London: Oxford University Press, 1988.
- , ed. *Authority and Political Culture in Islam*. Albany: State University of New York Press, 1988.
- Ayoob, Mohammed, ed. *The Politics of Islamic Reassertion*. New York: St. Martin's Press, 1981.
- Bakhash, Shaul. *The Reign of the Ayatollahs: Iran and the Islamic Revolution*. New York: Basic Books, 1984.
- Bani-Sadr, Abolhassan. *Islamic Government*. Translated by M. R. Ghanoonparva. Lexington, Ky.: Mazda, 1981.
- Bayat, Mangol. *Iran's First Revolution: Shi'ism and the Constitutional Revolution of 1905-6*. New York: Oxford University Press, 1991.
- Beeman, William O. *Language, Status and Power in Iran*. Bloomington: Indiana University Press, 1986.
- Benard, Cheryl, and Zalmay Khalilzad. *The Government of God: Iran's Islamic*

- Republic. New York: Columbia University Press, 1984.
- Bill, James A. *The Eagle and the Lion: The Tragedy of American-Iran Relations*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1988.
- Brinton, Crane. *The Anatomy of Revolution*. New York: Vintage Books, 1965.
- Christopher, Warren, et al. *American Hostages in Iran: The Conduct of Crisis*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1985.
- Chubin, Shahram, and Charles Tripp. *Iran and Iraq at War*. Boulder, Colo.: Westview Press, 1988.
- . *Iran's National Security Policy: Capabilities, Intentions and Impact*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1994.
- Clawson, Patrick; Michael Eisenstadt; Eliyahu Kanovsky; and David Menashri. *Iran Under Khatami: A Political, Economic and Military Assessment*. Washington, D.C.: Washington Institute for Near East Policy, 1998.
- Cole, Juan R. I., and Nikki R. Keddie, eds. *Shi'ism and Social Protest*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1986.
- Cottam, Richard. *Nationalism in Iran*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1979.
- Cottrell, Alvin J., and Michael L. Moodie. *The United States and the Persian Gulf: Past Mistakes, Present Needs*. New York: National Strategy Information Center, 1984.
- Dabashi, Hamid. *Theology of Discontent: The Ideological Foundations of the Islamic Revolution in Iran*. New York: New York University Press, 1993.
- Durraj, Manocher. *From Zarathustra to Khomeini: Populism and Dissent in Iran*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, 1990.
- Esfandiari, Haleh. *Reconstructed Lives: Women & Iran's Islamic Revolution*. Baltimore: Johns Hopkins University Press 1997.
- Esposito, John L. *The Iranian Revolution: Its Global Impact*. Miami: Florida International University Press, 1990.
- . *Islam and Politics*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1984.
- . *The Islamic Threat: Myth or Reality?* New York: Oxford University Press, 1995.
- . *Voices of Resurgent Islam*. Oxford: Oxford University Press, 1983.
- Faramarzi, M. T. *A Travel Guide to Iran*. Tehran: Yassaman Publications, 1997.
- Farman Farmaian, Sattareh. *Daughter of Persia: A Woman's Journey from Her Father's Harem Through the Islamic Revolution*. New York: Crown, 1992.
- Fischer, Michael M. J. *Iran: From Religious Dispute to Revolution*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1984.
- Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press, 1992.
- Ghani, Ghassem. *The Memoirs of Dr. Ghassem Ghani*. Ithaca, N.Y.: Ithaca Press, 1981.
- Gibb, H. A. R. *Islam: An Historical Survey*. New York: Oxford University Press, 1949.

- Green, Jerrold D. *Revolution in Iran: The Politics of Countermobilization*. New York: Praeger Publishers, 1982.
- Guillaume, Alfred. *Islam*. New York: Penguin Books, 1954.
- Haeri, Shahla. *Law of Desire: Temporary Marriage in Shi'i Iran*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1989.
- Hafez. *Teachings of Hafez*, translated by Gertrude Bell. London: Sufi Trust and Octagon Press, 1979.
- Halliday, Fred. *Iran: Dictatorship and Development*. London: Penguin Books, 1979.
- Hashim, Ahmad. *The Crisis of the Iranian State: Domestic, Foreign and Security Policies in Post-Khomeini Iran*, Adelphi Paper 296. London: International Institute for Strategic Studies, 1995.
- Hendra, Tony, ed. *Sayings of Ayatollah Khomeini*. New York: Bantam Books, 1979.
- Hiro, Dilip. *Iran Under the Ayatollahs*. London: Routledge & Kegan Paul, 1985.
- Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 1996.
- Huyser, General Robert E. *Mission to Tehran*. New York: Harper & Row, 1986.
- Islamic Student Followers of the Imam's Line. *Revelations from the Nest of Espionage*. Approximately 35 volumes to date. N.p., n.d. In English and Persian.
- Jansen, Godfrey H. *Militant Islam*. London: Pan Books, 1979.
- Kaplan, Robert D. *The Ends of the Earth: A Journey to the Frontiers of Anarchy*. New York: Vintage Books, 1996.
- Keddie, Nikki R. *Roots of Revolution: An Interpretative History of Modern Iran*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1981.
- .ed. *Religion and Politics in Iran: Shi'ism from Quietism to Revolution*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1983.
- .and Eric Hooglund, eds. *The Iranian Revolution and the Islamic Republic*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1986.
- Kemp, Geoffrey *America and Iran: Road Maps and Realism*. Washington, D.C.: Nixon Center, 1998.
- . *Forever Enemies? American Policy and the Islamic Republic of Iran*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1994.
- Khatami, Mohammad. *Hope and Challenge: The Iranian President Speaks*. Translated by Hossein Kamaly Binghamton, N.Y.: Binghamton University Institute of Global Cultural Studies, 1997.
- . *Islam, Liberty and Development*. Translated by Hossein Kamaly. Binghamton, N.Y.: Binghamton University Institute of Global Cultural Studies, 1998.
- Khomeini, Ayatollah Ruhollah. *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini*. Translated by Hami Algar. Berkeley, Calif.: Mizan Press, 1981.

- Lewis, Bernard. *Islam in History*. New York: Library Press, 1973.
- . *The Political Language of Islam*. Chicago: University of Chicago Press, 1988.
- Limbirt, John W. *Iran: At War with History*. Boulder, Colo.: Westview Press, 1987.
- Masci, David. *Reform in Iran*, CQ Research. Washington, D.C.: Congressional Research Service, 1998.
- Milani, Mohsen M. *The Making of Iran's Islamic Revolution: From Monarchy to Islamic Republic*. Boulder, Colo.: Westview Press, 1988.
- Miller, Judith. *God Has Ninety-nine Names: Reporting from a Militant Middle East*. New York: Simon & Schuster, 1996.
- Rubin, Barry. *Paved with Good Intentions: The American Experience in Iran*. New York: Penguin Books, 1981.
- Ruthven, Malise. *Islam in the World*. New York: Penguin Books, 1984.
- St. Vincent, David. *Iran: A Travel Survival Kit*. Berkeley, Calif: Lonely Planet Publications, 1992.
- Scott, Col. Charles W. *Pieces of the Game*. Atlanta: Peachtree Publishers, 1984.
- Severy, Merele, ed. *Great Religions of the World*. Washington, D.C.: National Geographic Society, 1971.
- Shahan, Hussein, and Robert Johnston. *The Fall of Theocracy in Iran*. Hamilton, Ontario: McMaster University, Press, 1994.
- Shariati, Ali. *On the Sociology of Islam*. Berkeley, Calif: Mizan Press, 1979.
- Sick, Gary. *All Fall Down*. New York: Random House, 1985.
- Simpson, John. *Inside Iran: Life Under Khomeini's Regime*. New York: St. Martin's Press, 1988.
- Sivan, Emmanuel. *Radical Islam: Medieval Theology and Modern Politics*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1985.
- Stempel, John D. *Inside the Iranian Revolution*. Bloomington: Indiana University Press, 1981.
- Sullivan, William H. *Mission to Iran*. New York: W. W. Norton, 1981.
- Vakili, Valla. *The Political Thought of Abdolkarim Soroush: A Commentary on Religion and Politics in Iran*. Oxford: St. Antony's College, Oxford University, March 1996.
- Voll, John Obert. *Islam: Continuity and Change in the Modern World*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1994.
- Wadud-Muhsin, Amina. *Quran and Woman*. Kuala Lumpur: Penerbit Fajar Bakti Sdn. Bhd., 1992.
- Wells, Tim. *444 Days: The Hostages Remember*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1985.
- Wright, Robin. *In the Name of God: The Khomeini Decade*. New York: Simon & Schuster, 1989.
- . *Sacred Rage: The Wrath of Militant Islam*. New York: Simon & Schuster, 1985.

مقاله‌ها

- Afkhami, Mahnaz. "A Future in the Past: The Pre-Revolutionary Women's Movement," in Robin Morgan, ed., *Sisterhood Is Global: An International Women's Movement Anthology*. New York: Doubleday, 1984.
- Bakhash, Shaul. "Iran's Unlikely President." *New York Review of Books*, Nov. 5, 1998.
- . "Prisoners of the Ayatollah." *New York Review of Books*, Apr. 11, 1994.
- . "The Politics of Land, Law and Social Justice in Iran." *Middle East Journal*, vol. 43, no. 2 (Spring 1989), pp. 186-201.
- Banuazizi, Ali. "Iran's Revolutionary Impasse: Political Factionalism and Societal Resistance." *Middle East Report*, Vol. 24, no. 6. (November-December 1994), pp. 2-8.
- Boroujerdi, Mehrzad. "Iran's Elections: Implications for U.S. Policy" Paper delivered at the Middle East Institute, July 30, 1997.
- Chubin, Shahram, and Jerrold D. Green, "Engaging Iran: A U.S. Strategy." *Survival*, vol. 40, no. 3 (1998), pp. 153-69.
- Cottam, Richard W. "Inside Revolutionary Iran." *Middle East Journal*, vol. 43, no. 2 (Spring 1989), pp. 168-85.
- Esfandiarai, Haleh. "Iran: Women and Parliaments Under Monarchy and Islamic Republic." *Princeton Papers in Near Eastern Studies* 2, 1993.
- . "The Politics of the Women's Question in the Islamic Republic, 1979-1999." Paper delivered at a joint Georgetown University and Middle East Institute conference on Iran's twentieth anniversary in Washington, D.C., on Feb. 11, 1999.
- Fairbanks, Stephen C. "A New Era for Iran?" *Middle East Policy*, vol. 5, no. 3 (September 1997).
- Kifner, John. "How a Sit-in Turned into a Siege." *New York Times Magazine*, May 17, 1981. P. 54.
- Lewis, Bernard. "Islamic Revolution." *New York Review of Books*, Jan. 21, 1988.
- Ramazani, Nesta. "Women in Iran: The Revolutionary Ebb and Flow." *Middle East Journal*, vol. 47, no. 3 (Summer 1993), pp. 409-28.
- Ramazani, R. K., ed. *Iran's Revolution: The Search for Consensus*. Bloomington: Indiana University Press, 1990.
- Rouleau, Eric. "The Islamic Republic of Iran: Paradoxes and Contradictions in a Changing Society" *Le Monde Diplomatique*, June 1995.
- Sciolino, Elaine. "The Chanel Under the Chador." *New York Times Magazine*, May 4, 1997.
- Soroush, Abdul Karim. "Cultural Pillars of Democracy," paper lent to the author.
- . "Perplexity and Faith," paper lent to the author.
- . "A Religious Democratic Government?" Human Rights Seminar in Hamburg, Sept. 22-24, 1992.

- . "Science as the Privileged Component of Modernity," paper lent to the author.
- Wright, Robin. "Dateline Tehran: A Revolution Implodes." *Foreign Policy*, Summer 1996.
- . "Dateline Tehran: Testing the Limits of Cultural Freedom." *Civilization*, March-April 1995.
- . "The Faded Remnants of Iran's Last Dynasty." *Civilization*, March, 1996.
- . "Iran's Greatest Political Challenge." *World Policy Journal*, Summer 1997.
- . "The Islamic Reformation and Democracy." *Journal of Democracy*, April 1996.
- . "A Teheran Spring." *The New Yorker*, June 22, 1992.
- . "A Teheran Summer." *The New Yorker*, Sept. 5, 1988.
- . and Shaul Bakhash. "The U.S. and Iran: An Offer They Can't Refuse." *Foreign Policy*, Fall 1997.

ROBIN WRIGHT
**THE LAST GREAT
REVOLUTION**
TURMOIL AND TRANSFORMATION IN IRAN

کتاب حاضر، گزارش یکی از معروفترین خبرنگاران
امریکایی از اوضاع اجتماعی ایران پس از پیروزی آقای
خاتمی در انتخابات ریاست جمهوری است، زمانی که
موقعیتی فراهم آمد تا مردم ایران از آزادی نسبی در
روابط اجتماعی و ابراز تمایلات خود برخوردار گردند.
تعامل و گاه تقابل بین این تمایلات موضوع اصلی کتاب
است. بررسی این همزیستی از دید تیزبین یک گزارشگر
امریکایی، برای ایرانی کنجکاو می تواند درسهای
آموزنده ای داشته باشد.

مؤسسه خدمات فرهنگی رسا

تهران - خیابان استاد مطهری، نرسیده به مفتح ساختمان ۳۳۴

تلفن ۴۵-۸۸۳۴۸۴۴ فکس ۸۸۳۸۱۲۵

